

I (Nagy) Szülejmán szultán és minden muszlim kalifája (1520–1566) 72. évében járt, amikor 1566 nyarán hetedik hadjáratát vezette a Magyar Királyság ellen. Szeretett feleségének, Hürrem szultánának az elvesztését az elmúlt években sem tudta feldolgozni, meggyengült szervezete nehezen viselte el a hosszú út fátalmait, ezért testben és lélekben megtörtén érkezett Szigetvár falaihoz. Az is nyugtalanította, hogy sokszoros túlerőben levő hadserege egy hónapja nem boldogult a maroknyi védővel. Végül szeptember elején Zrínyi Miklós várkapitány és horvát bán megmaradt embereivel a belső várba szorult. Közelinek látszott a győzelem, amikor a mindenre elszánt őrség felgyújtotta a rommá lőtt erősséget és 7-én kitört a várból.

Sok év múlva a dédunoka, Zrínyi Miklós eposzba foglalta a hősi küzdelmet, és megénekelte „szultán Szulimánnak” Szigetnél történt halálát:

„Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tízet ottan levág császár segítségét,
Így császárnak osztán Zrini szólni kezdett:

»Vérszopó szelindek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljűtt órája;
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.«

Így mondván, derékban ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiindítá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,
Ez az ő nagy híres hatalmasságának,
Az Isten engedte gróf Zrini Miklósnak
Dicséretit ennek hatalmas próbának.”

(SZIGETI VESZEDELEM. CSÁKTORNYA, 1647–1648 TELE)

A költő Zrínyi így ír munkája előszavában: „Zrini Miklós kezének tulajdonítottam szultán Szulimán halálát: horvát és olasz cronikábul tanultam, az törökök magok is így beszélik és vallják.” Mások másképpen tudták. A Sziget környéki falvak hagyománya szerint az ostrom idején egy hársfa állt nem messze a vártól, és annak árnyékában szemlélődött a szultán, amikor a védők oda tévedt ágyúgolyója megölte. Nem így történt, de a helyiek és maguk a törökök is erősen hitték, azért nagy kegyelettel viseltettek a fa iránt.

A szultán halálának valóságos okát nem ismerjük. Istvánffy Miklós történetíró (1538–1615) „has folyást” (vérhas) említ a *Magyarok dolgairól írt históriájában*,

de máshol olvashatunk végelgyengülésről és szívelégtelenségről is. Ami biztos: Szülejmán két nappal Szigetvár eleste napján, szeptember 7-án hajnalban tért meg Istenéhez. Az is tény, hogy Zrínyi Miklós két nappal utóbb halt hősi halált az utolsó összecsapásban, miután egy janicsár puszkagolyója mellen, egy nyílvesző homlokon találta.

Szülejmán elhunytát gondosan titkolta legszűkebb környezete. Szokollu Mehmed nagyvezír állítólag megfojtatta a szultán orvosát, nehogy kibeszélje a tényeket, írnokának pedig megparancsolta, hogy továbbra is az uralkodó aláírásával ellátott parancsokat fogalmazzon meg a hadseregnek, köztük a szeptember 7-i döntő rohamra szólót. A nagyúr belső szerveit eltávolították, és sátora alatt tisztességgel eltemették, holttestét bebalzsamozták. A győzelem után úgy szállították kocsijában Belgrádba, majd Isztambulba mintha élne. Halálát csak szeptember 29-én jelentették be hivatalosan.

Szigetvár eleste után csaknem 98 évvel, 1664 februárjában járt a hős várkapitány dédunokája és Esterházy Pál az Oszmán Birodalom részévé lett erősség közelében. Zrínyi Miklós 44 évesen már jeles politikus, katona és költő volt. Számos magas tisztség viselője: horvát-szlavón bán, dunántúli országos főkapitány, a császári állandó hadsereg első magyar tábornoka, aki 1661-ig megírta fő hadtudományi és politikai műveit. A fiatal, 29. évében járó Esterházy szinte csak pályája kezdetén állt. Igaz, már 17 éves ifjúként Pápa főkapitánya, miután a korábbi tisztségviselő, László bátyja 1552-ben elesett a törökökkel vívott vezekényi csatában, két év múlva a tűzkeresztségen is átesett az egyik magyar-török összecsapásban. Katonai tapasztalatait végvári harcokban szerezte, azok elismeréseként kapta meg 1663-ban a főstrázsamesteri (örnagy) kinevezést. Természetes, hogy a 15 évvel idősebb Zrínyi Miklóst gyermekkorától nagy tisztelettel övezte, később katonai, emberi és költői példaképének tekintette. Szinte elragadtatással írt róla, amikor az 1663. évi háború nyitányaként Vat falunál megrendezett hadiszemlére emlékezett: „Másnap (szeptember 9.) reggelre kelve megérkezett a hősök hőse, Zrínyi Miklós gróf, horvát bán, akit attól a naptól kezdve mindvégig mindenkinél jobban szerettem.” Barátságuk néhány hónap múlva, az együtt végigharcolt úgynevezett téli hadjáratban elmélyült.

Zrínyi a nagy vállalkozás előkészítését már korábban elkezdte. A támadó háború szükségességét pártolók közreműködésével megszerezte I. Lipót német-római császár és magyar király, valamint a török ellenes Rajnai Szövetség támogatását, mozgósította a horvátországi hadakat, a Mura vidéken tartózkodó német csapatokat és meghívta a magyar főurakat is. Esterházy Pált 1663. december 30-án kelt levelével kereste meg. Kérte, hogy „értsen egyet Bottyány (Batthyány) Kristóf komám urammal és coniungálja vele magát (csatlakozzon hozzá) s jűjjün el együtt úkegyelmével [...], hozzon mind gyalogot, mind lovast mentül többet [...]” Azután így folytatta: „[...] ha az Isten kegyelmes szemmel nézni fog reánk, most egyszer kell megrontanunk úgy azt a darab Törökországot (ti. az Oszmán Birodalom által meghódított Délkelet-Dunántúlt), hogy sok esztendeig azután had reánk ne jűhessen.” Esterházy Pál azonnal csatlakozott 3000 emberével, mert családjának hagyományai és egyé-

ni meggyőződése egyaránt a török kiűzésére sarkallta. A magyar főurak és Zrínyi horvát–magyar csapatai, a Wolfgang Julius Hohenlohe vezette rajnai kontingens, valamint német birodalmi segélyerők és egy bajor ezred – gyalogság, lovasság és tüzérség –, összesen 22 000–23 000 fő vonult fel a Berzence közelében kijelölt gyülekezőhelyre.

Az Európa osztatlan elismerését kiváltó katonai vállalkozás mindvégig ellenséges területen, a Kanizsa–Szigetvár–Pécs–Siklós vonal és a Dráva között zajlott le. Az 1663. január 21-én indult és 1664. február 13-án befejezett hadjárat résztvevői oda-vissza 460–490 kilométert tettek meg, birtokba vettek öt török palánkvárát rövid ostrommal vagy kapitulációval (Berzence, Babócsa, Barcs, Türbék, Segesd), felgyújtották a Dárda–Eszék között épített 6 kilométer hosszúságú tölgyfahidat, elfoglalták, majd felégették Pécs külső- és belső városát, valamint Baranyavárat. Ezzel a délkelet-dunántúli vilajet székhelyet, Kanizsát sikerült dél felől félkörívbe fogni és megfosztani – legalábbis időlegesen – a Dráván túli utánpótlás lehetőségétől.

A téli hadjárat két alapélménnyel szolgált Esterházy Pál számára. Egyrészt közelebbi kapcsolatba került Zrínyi Miklóssal, és alaposabban megismerte a hadtudományi munkáiban kifejtett elgondolásait. Másrészt a korábbi végvári portyák után itt látott először igazi háborút, itt gyarapodott katonai szakértelme a hadseregellátást, a várostromot, a kapitulációs tárgyalást, a hídégetést és a városrészek felgyújtásának módját illetően. Mindezt később megörökítette Mars Hungaricus című latin nyelvű munkájában, amely egyúttal tisztelgés a korabeli köztudatban Magyar Marsként élő Zrínyi Miklós előtt. Emellett – kisebb pontatlanságoktól eltekintve – elsőrangú forrása az 1663–1664. évi eseményeknek. Hitelességét eredeti dokumentumok és a szerző jelen valósága biztosítják. Így szól erről a szerző az olvasónak: „Hogy pedig ne kételkedj írásom igazságában, tudd meg, hogy ennek a véres háborúnak, ha nem is mindig és mindenütt, mégis túlnyomórészt szemtanúja voltam. Amikor pedig úgy adódott, hogy nem lehettem ott, a történelekről csakis a leginkább hitelt érdemlő, s egyúttal jelenlevő személyek írásaiból és jelentéseiből szereztem tudomást. [...] nincs egyéb célom ezzel az emlékirattal, csak az, hogy bármely megtörtént dolgot, amennyire csak lehetett, híven elbeszéljek; [...]”

Valóságbrázolása és információgazdagsága nemegyszer párosul remek íráskészséggel, ami élvezetes olvasmányá is teszi munkáját. Ezt tapasztaljuk Szigetvár leírásakor. Barcs elfoglalása után gyors ütemben haladtak tovább, „s miután az egész nap (ti. január 26.) a mocsarakon való átkeléssel telt el” – írja – „végre megpillantottuk Sziget híres-nevezetes várát. [...] Alaposan megerősített hely, amelyet négy szabályszerű, téglából épült s egy ötödik, háromszor olyan erős bástya vesz körül; teljes egészében belemerül a mocsárba. Van egy vizesárokka elválasztott, négyszögletes külső vára is, amelyben igen magas kőtorony látható. Utána következik az ugyancsak körülövezett város, amelynek semmi összeköttetése sincs a külső várral; ez is minden oldalról a vízbe merül, úgy hogy egész Sziget, amelyet a mocsarak úgy vesznek körül, mint valami tó vize (az Almás patak kiöntései – V. J. J.), ezáltal szinte bevehetetlen; egyetlen vízzel körülvett látomás, amelyből mint valami roppant nagy

tengerből falak és tornyok emelkedtek ki.” Szinte semmi nem változott azóta, hogy majdnem 100 éve Szülejmán megostromolta a várat.

A sereg aznap a szomszédos Istvánd faluban tartózkodott. Az őrség ostromra gondolt, ezért csűröket és házakat gyújtott fel a városban saját tüzérése szabad kilövésének biztosítása és a támadók fedezékeinek felszámolása céljából. Eltorlaszolták a kapukat, ágyukat vontattak a falakra, a nőket és a gyermekeket a belső várba küldték. Mindez feleslegesnek bizonyult, mert Zrínyi és Hohenlohe nem akarták megostromolni az erősséget, hiszen nem rendelkeztek ostromtüzéréssel, csak tábori ágyúkkal, amelyek közül – miképpen Esterházy írja – „a legnagyobb [...] sem vetett ki hatfontos (3 kg. – V. J. J.) golyónál nagyobbat. Mégis akkora riadalmat keltettek az őrségben, hogy az január 27-én hajnalban hatalmas ágyútüzet zúdított a belső vár keleti oldalánál Pécs irányába távozó szövetségesekre. Esterházy megjegyzi: „ám kevés kárt okoztak”. Az észéki híd és Pécs városának elhamvasztása után, visszatérőben, mégis összemérték kardjukat a szigeti törökökkel. Február 9-én haladtak el ismét a vár mellett, amikor a védők különítménye rajtaütött Hohenlohe katonáin és levágott közülük néhányat. Csak a segítségükre siető társaik mentették meg a bajba jutottakat: meghátrálásra kényszerítették az ellenséget, amely kisebb veszteséggel visszavonult. Esterházy megemlíti, hogy a csetepaté közben a németek kis híján harcba keveredtek Batthyány Kristóf lovasaival, mert törököknek nézték őket ruházatuk és felszerelésük hasonlósága miatt.

Szigetvártól 4-5 kilométerre, északkeletre emelkedett az a domb (szőlőhegy), ahol 1566-ban állt a szultáni sátor, és a hagyomány szerint eltemették az ostrom közben elhunyt Szülejmán belső szerveit. Nyolc évvel később a nagyvezíri tisztséget tovább viselő Szokollu Mehmed márványból faragott türbét (sírkápolna) és mecsetet (imahely) építtetett a hamvak fölé II. Szelim szultán (1566–1574) jóváhagyásával. A mecsethez dervis kolostor tartozott, amelynek első sejkje (vezető) a mosztári származású iszlám hittudós, Ali dede (atyja) volt. Hamarosan kaszárnya létesült a mecset szomszédságában, ahol a Szigetvárból kirendelt őrség teljesített szolgálatot (1619-ben 63 fő). Végül szabálytalan ötszög alakú palánkfalal, négy ó-olasz bástyával és két kisebb rondellával, továbbá háromnegyed részben várárokkal és felvonóhíddal vették körül az épületeket a hódoltságban is gyakran portyázó magyar végváriak rajtaütései ellen. Az emlékhelyet nagy tiszteletben tartották a muzulmánok, miként Esterházy Pál írja a Mars Hungaricusban: „még Ázsia országaiból is nem kevés török jött ide kegyeletét leróni”.

A kegyhelyet és a szomszédságában 1576 után kialakult oszmán települést a türbe épületéről magyarosan Türbék-nek nevezték. (Ma inkább Turbék formája él a köztudatban.) Zrínyi Miklós katonáinak első szigeti „látogatásakor”, 1664. január 27-én, a türbéli szőlőhegyen történeteket így beszéli el Esterházy Pál: „[...] hogy katonáink ne henyéléssel töltsék az időt, néhány lovascsapatot a kis Türbék várának bevételeire küldtünk. Ezek, sebesen odalovagolva, egyetlen rohammal nekikezdték az ostromnak. Kevés ellenállásra találtak s részben levágták, részben megfutamtották, az ellenséget”, a türbét feldúlták, az erősséget porrá égették. Kiegészíti – és

részben kiigazítja – a Mars Hungaricus információját Zrínyi egyik tisztjének levele, amelyből kiderül, hogy a portyázók a „[...] török seiket avagy püspököt levágták, sok körülötte levő tanuló hótikkal (egyházi személyek – V. J. J.). Intendáltak (szándékozták) itten Szulimánt kiásni, de az Úr (ti. Zrínyi Miklós) nem engedte, mondván Alexanderként: »Non venimus contra mortuos, sed vivos (Nem halottak, hanem élők ellen harcolunk.)« Evlija cselebi (1611-1681), híres utazó 1664 nyarán járt Türbékben. Útleírása megerősíti a levélíró, mert megemlíti, hogy Zrínyi katonái felégették a palánkvárat, de a türbe padlóját és falait borító drága, keleti szőnyegeket és a gyertyatartókat a helyükön hagyták, csupán a kupola tetejének aranyos díszét vitték magukkal.” Elgondolkodtató, hogy a Türbék elleni támadást Zrínyi Miklós török származású kiváló katonája, a nemrég Berzence kapitányának kinevezett Kis Farkas vezette, aki elesett az 1664 nyarán folytatódó háborúban. A sírkápolnát valójában Szigetvár későbbi császári parancsnokának, Gabriele di Vecchinek az élelmezési tisztje, Gallo Tesch rontatta le 1693 táján, hogy pénzzé tegye márványlapjait és tetőzetének ólomlemezeit.

A türbe és Türbék sokáig bizonytalan, vitatott történetét remélhetőleg tisztázzák a 2014 óta intenzíven zajló ásások a Szigetvártól 4-5 kilométerre eső dombon. A feltárások alapján úgy tűnik, hogy Szülejmán türbéjének és a hozzá kapcsolódó épületegyüttesnek az alapjait találták meg a turbék-zsibóti szőlőhegyen.

Szülejmán testének nyughelye sosem volt vitatott. Azt maga a szultán készítette el 1550–1557 között Szinán (vagy Mimar Koca Sinan) építőmesterrel Isztambulban. A nyolcszögletű, árkáddal és oszlopokkal tagolt épületet négy minaret veszi körül, amelyek jelezik, hogy Szülejmán a negyedik isztambuli szultán. A minaretek erkélyei arra utalnak, hogy Szülejmán a tizedik szultán az Oszmán dinasztiában. A mecsetben Szülejmán mellett családtagjai kaptak helyet: felesége, Hürrem, leányuk, Mihrima és a szultán nővére, Aszije. Az északi falnál nyugszik Szinán, a „Nagy Építész.” Remekbe szabott művének homlokzatán egyetlen évszám látható: 1566.